

УДК 378.018.8:373.3.011.3-051]:159.954

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.41>

Рябошанка О. В.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи в закладі вищої освіти. Реформування змісту освіти вносить корективи в систему освіти і, зокрема, специфіку підготовки майбутніх освітян. Оскільки освітні зміни розпочалися з початкової ланки освіти, шляхом упровадження Нової української школи, відповідно, приділяти увагу варто підготовці фахівців із початкової освіти.

Актуальність проблеми підтверджується на законодавчому рівні (Закон України «Про освіту», Концепція «Нова українська школа»), і зумовлюється потребою ринку праці.

Проблема підготовки майбутніх педагогів розглядалась багатьма вітчизняними вченими з позицій вимог до педагога, формування його особистості та набуття професійних знань та досвіду.

Провідна роль у формуванні майбутнього вчителя початкової школи покладена на заклади вищої освіти, де закладається фундамент для подальшого розвитку творчої особистості вчителя, який у майбутній професійній діяльності зможе сформувати творчу дитячу особистість.

Важливим проявом творчої особистості вчителя початкової школи є педагогічна творчість, яка виступає критерієм його педагогічної майстерності та містить у собі сукупність модернізованих педагогічних методів та прийомів.

Професійна майстерність характеризується не лише досвідом роботи, а й творчими здібностями, які розвиваються в майбутніх педагогах у закладах вищої освіти.

Вища школа виділяє основні якості педагога, якими виступають: загальногромадянські та професійні риси; професійні компетентності, риси творчого педагога.

У процесі навчання в закладі вищої освіти викладачі знайомлять студентів зі способами активізації пізнавальної діяльності та творчого мислення молодших школярів, формують уміння застосовувати сучасні педагогічні технології в освітньому процесі початкової школи.

Заклад вищої освіти має не лише надати майбутньому педагогові знання, сформування уміння та навички, але й перетворити усю систему знань та умінь на професійні компетентності.

Основними професійними рисами педагога вважаються соціально-моральна, професійно-педагогічна та пізнавальна спрямованість.

Для ефективної підготовки майбутніх фахівців із початкової освіти варто застосовувати в освітньому процесі сучасні педагогічні технології.

Ключові слова: *початкова школа, заклади вищої освіти, підготовка фахівців, творча особистість, педагогічна творчість, педагогічна майстерність, професіограма, якості педагога.*

Нині в умовах реформування змісту освіти актуальною є проблема підготовки майбутнього вчителя, оскільки саме вчитель, згідно з Концепцією «Нова українська школа», виступає агентом змін. У сфері сучасної освіти важливою є підготовка фахівців із початкової освіти, які закладають фундамент для подальшого навчання зростаючого покоління.

Актуальність проблеми підтверджується і тим, що сучасний ринок праці потребує якісно нового фахівця, який володіє ключовими та життєво необхідними компетентностями, вміє критично мислити, здатен творити та вдосконалюватися протягом усього життя. Такі вимоги передбачені і змістом освіти, зосереджені у Законі України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті початкової освіти. Все це вимагає творчого вчителя, тому й набуває актуальності процес професійної підготовки майбутнього фахівця з початкової освіти.

Протягом останніх років проблему підготовки майбутнього вчителя досліджували О. Мороз, В. Сластьонін, Н. Філіпенко, вивчаючи засади підготовки вчителя. Водночас А. Алексюк розробляє ґрунтовний курс педагогіки вищої школи, а педагогічну творчість аналізує С. Сисоєва.

Дидактична та методична підготовка майбутніх вчителів до роботи в початковій школі та формування їхнього творчого ставлення до майбутнього фаху розкриті в дослідженнях Н. Возкресенської, Д. Іванової, Л. Макрідіної, Н. Максименко.

Підготовку студентів до педагогічної діяльності досліджували В. Андреев, В. Бондар, І. Волощук, В. Загвязинський, І. Зязюн, З. Левчук, Л. Рувинський, О. Савченко, С. Сисоєва, П. Шевченко та інші.

Неоціненний внесок у розв'язання зазначеної проблеми зробив корифей української педагогіки В. Сухомлинський, який, вивчаючи процес становлення вчителя, зазначав, що вчитель – головна дійова особа творчої взаємодії, співробітництва з вихованцем, і вважав, що педагогічні ідеї стимулюють вихователя аналізувати особисту діяльність і породжують прагнення творчо втілювати задуми в реальний виховний процес [3].

Метою статті є розгляд проблеми формування творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи в закладі вищої освіти.

Вивчення проблеми підготовки вчителів початкової школи проводяться різнобічно:

– розробка професіограми й освітньо-кваліфікаційної характеристики учителя (І. Підласий, В. Сластьонін, Л. Спіркін, О. Щербаков та інші);

- дослідження проблеми формування особистості педагога в процесі його професійної підготовки (Т. Ахмаєв, С. Баранов, Г. Волікова, Р. Нізамов та ін.);
- дослідження змісту, форм і методів засвоєння теоретичних знань та формування педагогічних умінь з окремих видів діяльності вчителя початкової школи (Т. Зацепіна, Н. Лаврова, М. Львов, А. Пишкало, Л. Стойлова та ін.) [4].

Важливою у формуванні творчої особистості учителя є його підготовка у закладі вищої освіти. Адже відомо, що формувати творчу особистість здатна лише творча людина. А для цього педагог має бути обізнаним з особливостями творчого процесу, специфікою його дослідження, володіти творчими якостями. І чим раніше розпочнеться процес творчого формування учителя, тим якісніше цей процес буде втілений у його (вчителя) майбутній професійній діяльності.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях поняття педагогічної творчості розглядається з різних аспектів: як конкретизація педагогічного ідеалу вчителя в системі завдань, які розв'язуються в конкретних умовах педагогічної праці (В. Кан-Калик); як варіант організації професійної діяльності, спрямованої на підвищення ефективності освітнього процесу (Р. Скульський); як найважливіший критерій якісного становлення особистості вчителя в його потребі працювати творчо (Н. Кичук); як розвиваюча взаємодія суб'єктів освітнього процесу, спрямована на формування творчої особистості учня (С. Сисоева).

В Українському педагогічному словнику педагогічна творчість визначається так: «Творчість педагогічна – оригінальний і високоєфективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання і навчання. Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Творчість педагогічна стосується різних аспектів діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості»[5].

Отже, педагогічна творчість виступає головним критерієм педагогічної майстерності вчителя, містить у собі модернізацію прийомів освітнього процесу та передбачає наявність у педагога ерудиції, здатності до аналізу та самоаналізу, фантазії тощо.

Педагогічна майстерність визначається як «характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога стають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість» [5, с. 251].

Важливою складовою частиною педагогічної майстерності, на думку Н. Кичук, є творчий підхід до професійної діяльності. Проте необхідною особливістю виступає те, що «сутністю його стає творення (формування, виховання) людини – завжди неповторної та унікальної» [6, с. 14].

На думку А. Піскунова, важливою рисою, яку варто розвивати педагогам, є професійна культура, що містить культуру педагогічної діяльності, професійного мислення, взаємодії з учнями та їх батьками, колегами. Окрім того, вчений виділяє такі професійні компетенції:

- діагностичні (визначення рівня розвитку дитини та її індивідуальних психологічних властивостей);
- проєктивні (здатність до прогнозування педагогічної діяльності, передбачення її результатів);
- конструктивні (здатність планувати та організовувати освітній процес, спираючись на взаємодію з дітьми та дорослими (батьками учнів, колегами));
- комунікативні;
- аналітичні (здатність аналізувати, систематизувати, робити висновки щодо проведеної роботи та, враховуючи їх, планувати подальшу освітню діяльність).

На думку Н. Кузьміної, такий перелік має бути доповнений організаційними здібностями, оскільки вони виступають запорукою успішної педагогічної діяльності.

Проте ефективна творча педагогічна діяльність не обмежується лише досвідом. Потрібні також і здібності, які розвиваються у процесі підготовки майбутнього педагога. Більшість вчених зараховує до них педагогічну спостережливість, здатність до швидкого прийняття рішень, уміння планувати, організовувати, регулювати, контролювати, аналізувати тощо.

Вимоги до особистості вчителя М. Михайлов визначає як творчий потенціал особистості, важливою характеристикою якого є її продуктивно-творчі дані – здібність до аналітико-синтетичної та асоціативної діяльності мислення; вміння уявляти, фантазувати.

Структура властивостей особистості педагога, на думку Ф. Гоноболіна, містить здібності подавати доступно освітній матеріал, творчий підхід до педагогічної діяльності, організаційні здібності, любов до дітей, яскравість та виразність мовлення, педагогічний такт, уміння формувати в дітей життєві компетентності, спостережливість, педагогічна вимогливість [7].

Також до властивостей особистості педагога варто додати організованість, допитливість, активність, уважність, витримку.

Окремо дослідники виділяють специфічні педагогічні здібності та якості: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічний такт, емпатія, спостережливість, організаторські, перцептивні, сугестивні здібності, емоційна стійкість тощо (О. Абдуліна, Н. Кичук, Н. Кузьміна, А. Піскунов, Р. Скульський та інші).

Розглядаючи специфічні особливості педагогічної діяльності вчителя, С. Сисосва зазначає, що і учень, і вчитель є суб'єктами педагогічної взаємодії, які постійно впливають один на одного та змінюються відповідно до такого впливу [8, с. 168].

Педагогіка вищої школи визначає необхідні якості педагога: загальногромадянські риси; риси, що визначають специфіку професії вчителя; спеціальні знання, уміння й навички з психолого-педагогічних дисциплін і спеціальності, риси творчого педагога.

Підготовка сучасного фахівця в закладі вищої освіти має базуватися на перетворенні системи знань та навичок на професійні компетентності. Проте таке перетворення не можливе без застосування діяльнісного підходу, коли відбувається моделювання майбутньої професійної діяльності педагога.

Зважаючи на дослідження провідними вченими особистості вчителя, варто зазначити, що здебільшого в дослідженнях провідними виступають світогляд та спрямованість особистості педагога. А отже, головними є соціально-моральна, професійно-педагогічна та пізнавальна спрямованість. Таким чином, майбутній вчитель має пам'ятати, що навчати й виховувати школярів може лише той, хто є хорошим фахівцем, майстром своєї справи й творчою особистістю.

Проте такий портрет не буде повним без визначення сформованості майбутнього фахівця як творчої особистості. За словами В. І. Андрєєва, цьому сприятиме:

- розробка ідеальної моделі творчої особистості, ядром якої мають бути творчі здібності студента; постійна корекція цієї моделі ведеться на основі діагностики розвитку творчих здібностей студентів;
- максимальне використання резервних можливостей у розвитку творчих здібностей студентів, коли здійснюється перехід виховання в самовиховання, педагогічного управління – в самоуправління студентів у процесі організації різних видів творчості (навчальної, наукової, технічної тощо);
- збільшення кількості застосування інтенсивних методик організації творчої діяльності студентів (проблемне навчання, дискусії, ділові, ролеві ігри, евристичні методи);
- поєднання індивідуальної та колективної форми творчої діяльності студентів, одночасне заохочення співробітництва і змагання, гласність оцінки творчих досягнень кожного студента.

У процесі підготовки майбутнього вчителя С. Сисосва виокремлює власну модель педагогічної творчості вчителя. Така модель ґрунтується на функціях підготовки фахівця і містить три тісно пов'язані між собою компоненти – когнітивний, діагностичний, процесуальний. Таким чином, модель передбачає зміст та мету підготовки майбутнього фахівця, враховує можливі зміни та особливості взаємодії учасників освітнього процесу. Критерієм запропонованої моделі виступає результат – сформованість творчої особистості учня та підвищення рівня творчості у професійній діяльності педагога [8, с. 169].

Розглянувши низку досліджень із питань професійних якостей педагога, варто визначити якості, відсутність яких веде до низького рівня професійної діяльності або взагалі неможлива. До таких якостей належать: фізичне здоров'я, працездатність, любов до дітей, комунікативні навички, відсутність шкідливих звичок, рівноваженість, швидка реакція, професійна компетентність, прагнення до підвищення власного інтелектуального рівня, навчання протягом життя, володіння фаховими методиками та психолого-педагогічними дисциплінами, високий рівень організованості, володіння сучасними інформаційними технологіями тощо.

Варто враховувати, що сучасні реалії вимагають від педагогічного працівника відповідності вимогам суспільства та часу. Тому педагог має бути постійно готовим до змін та особистісного вдосконалення.

Чималу роль у підготовці та формуванні творчого потенціалу відіграють заклади вищої освіти. Саме тут закладається фундамент творчої особистості педагога, який необхідний у майбутній професійній діяльності.

Реалізуючи зміст освіти, важливо визначити і зміст навчання, і комплекс завдань, що мають виконати студенти, щоб сформувати певні уміння та навички.

Викладачі під час освітнього процесу ознайомлюють студентів із прийомами активізації творчого мислення учнів, використовують проблемне навчання, знайомлять із традиційними і нетрадиційними підходами до вивчення певних тем.

Серед рис і характеристик учителя провідними є соціально-моральна, професійно-педагогічна та пізнавальна спрямованість: навчати й виховувати школярів може і має лише той вчитель, який є хорошим фахівцем, старанним працівником і творчою особистістю. Та варто зазначити, що це ідеальні риси педагога, вони є дещо завищеними, проте в професійному потенціалі майбутнього вчителя вони постають метою його підготовки.

Отже, зважаючи на вищевикладене, постає необхідність у застосуванні в освітньому процесі закладу вищої освіти під час підготовки фахівців із початкової освіти завдань підвищеного рівня складності, що потребують критичного та креативного підходу.

Одним з основних видів діяльності в період студентства є навчання. У процесі навчання в закладі вищої освіти відбувається подальше вдосконалення вмінь, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю студентів: уміння керувати своєю увагою, глибоко усвідомлювати навчальний матеріал, більш систематично і планомерно організовувати запам'ятовування, логічно міркувати, доводити ті чи інші твердження, творчо застосовувати набуті знання та уміння до розв'язування різноманітних завдань. Водночас активно формується понятійне мислення, яке стає більш глибоким, повним і більш абстрактним. Воно виступає тепер не тільки у вигляді практичних дій і не тільки у формі наочних образів (сприйняття та уявлення), а перш за все, у формі абстрактних понять і міркувань.

Оскільки юнацькому періоду притаманна потреба в саморегуляції, це дає змогу молодим людям керувати своїми психічними процесам та діями. Таким чином, молодь не лише висловлює власну позицію, але й формує власний світогляд, а це потребує високого розвитку мислення.

Особливості розумової діяльності студентів педагогічного закладу вищої освіти характеризуються різноманітними мисленнєвими операціями, як-от: абстрагування, узагальнення тощо. У своєму повсякденному житті та професійній діяльності вони прагнуть встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, користуючись при цьому критичним мисленням, уміннями аргументувати, переносити в конкретні умови знання, отримані у ЗВО.

Педагогічне управління процесом розвитку мислення може досягти своєї мети лише за умови забезпечення єдності раціонально відібраного та дидактично обробленого змісту, адекватних і добре відпрацьованих прийомів розумової діяльності і дійових, соціально значущих мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів при урахуванні індивідуальних відмінностей в їхньому мисленні [4].

Процес управління потребує від викладача компетентності та ерудиції. Важливо не лише стимулювати мислення студента, але й розвивати його протягом усього терміну навчання в закладі вищої освіти. При цьому варто враховувати індивідуальні психологічні особливості кожного майбутнього педагога.

Спеціаліст, який здатен лише до чіткого алгоритму виконуваних дій, не може задовольнити потреби ринку праці та сучасного суспільства. Тому виникає потреба в педагогічному фахівці нової формації, який здатен творчо мислити, втілювати власні ідеї в реальність та спонукати дітей до творчості, здобуття нових знань. Підготовка такого фахівця покладається, насамперед, на педагогічні заклади вищої освіти.

Модернізація змісту освіти внесла зміни у процес підготовки таких фахівців. Так, студенти закладів вищої освіти потребують більшої уваги та зусиль щодо самопізнання та самовдосконалення, які виступають обов'язковою умовою процесу формування і становлення майбутньої творчої особистості педагога. А отже, варто стимулювати розуміння студентами важливості та значимості своєї майбутньої професії. Це сприятиме формуванню педагогічної індивідуальності та креативності в майбутніх педагогів.

Ефективним у такому разі є використання в освітньому процесі особистісно орієнтованого підходу, який ґрунтується на особистісних характеристиках особистості студента, розвитку його здібностей. Використання такого підходу сприятиме розкриттю творчої особистості майбутнього фахівця.

Зі сторони викладача така взаємодія має проявлятися в здатності побачити в кожному студенті особистість, поважати її, розуміти, створити умови, за яких майбутній фахівець прагнув би до знань, а не був змушений учитися під примусом. Така взаємодія повинна мати партнерський характер, що зробить ефективним освітній процес у закладі вищої освіти.

Висновки. Для продуктивності навчання необхідно дібрати такі технології та методи, які б сприяли мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів. За відсутності такої дидактичної взаємодії між викладачем та студентом не виникає, тому варто підібрати більш дієві шляхи для мотивації освітнього процесу під час підготовки майбутніх педагогів.

Наявність у закладах вищої освіти організації різних форм занять, різноманітність методів та прийомів в освітньому процесі забезпечать сприятливі умови для творчого розвитку майбутніх педагогів.

Використана література:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> (дата звернення: 22.10.2020).
2. Концепція «Нова українська школа» / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 22.10.2020).
3. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю. Київ : Рад. шк., 1984. 254 с.
4. Изотова Л. В. Подготовка будущих учителей начальных классов до развития творческих возможностей младших школьников в процессе обучения математики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2004. 278 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя. Київ : Либідь, 1991. 96 с.
7. Гоноволін Ф. Н. Психологический анализ педагогических способностей. *Способности и интересы*. Москва : МГПИ, 1962. С. 237.
8. Сисоєва С. О. Подготовка вчителя до формування творчої особистості учня. Київ : Полиграфкнига, 1996. 406 с.

References:

1. Zakon Ukrainy Pro osvitu: pryiniaty 5 veresnia 2017 r. № 2145-VIII [Law of Ukraine About education from September 5 2017, № 2145-VIII] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> [in Ukrainian] (data zvernennia: 22.10.2020).
2. Kontsepsiia «Nova ukrainska shkola» [New Ukrainian School Concept] (2016) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian] (data zvernennia: 22.10.2020).
3. Sukhomlynskyi V. A. (1984) Sto sovetov uchyteliu. [One hundred tips for teacher]. Kyiv: Rad. shk. 254 s. [in Russian].
4. Izotova L. V. (2004) Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do rozvytku tvorchykh mozhlyvostei mladshykh shkoliariv u protsesi navchannia matematyky : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. [Preparation of future primary school teachers for the development of creative abilities of junior schoolchildren in the process of teaching mathematics: dis. ... Cand. ped. Science: 13.00.04]. Kherson. 278 s. [in Ukrainian].
5. Honcharenko S. U. (1997) Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary] Kyiv: Lybid. 376 s. [in Ukrainian].

6. Kychuk N. V. (1991) Formuvannia tvorchoi osobystosti vchytelia [Formation of the creative personality of the teacher]. Kyiv: Lybid., 96 s. [in Ukrainian].
7. Honobolyn F. N. (1962) Psykholohycheskyi analiz pedahohycheskykh sposobnostei. *Sposobnosty y ynteresy*. [Psychological analysis of pedagogical abilities]. Moskva: MHPY. S. 237. [in Russian].
8. Sysoieva S. O. (1996) Pidhotovka vchytelia do formuvannia tvorchoi osobystosti uchnia [Teacher preparation for the formation of the student's creative personality]. Kyiv: Polyhrafknyha. 406 s. [in Ukrainian].

Riaboshapka O. V. The problem of formation of the creative personality of a future primary school teacher in a higher education institution

Reforming the content of education makes adjustments to the education system and, in particular, to the specifics of training future educators. Since educational changes began with the primary level of education, through the introduction of the New Ukrainian School, attention should be paid to the training of specialists in primary education.

The urgency of the problem is confirmed at the legislative level (Law of Ukraine «On Education», the Concept «New Ukrainian School»), and is determined by the needs of the labor market.

The problem of training future teachers has been considered by many domestic scientists in different positions of the requirements for the teacher, the formation of his personality and the acquisition of professional knowledge and experience.

The leading role in the formation of the future primary school teacher is entrusted to higher education institutions, where the foundation is laid for the further development of the creative personality of the teacher, who in his future professional activity will be able to form a creative child's personality.

An important manifestation of the creative personality of a primary school teacher is pedagogical creativity, which is a criterion of his pedagogical skills and contains a set of modernized pedagogical methods and techniques.

Professional skills are characterized not only by work experience, but also by creative abilities that develop in future teachers in higher education institutions.

Higher school highlights the main qualities of a teacher, which are: civic and professional traits; professional competencies, features of a creative teacher.

In the process of studying in a higher education institution, teachers acquaint students with ways to enhance cognitive activity and creative thinking of primary school students, form the ability to apply modern pedagogical technologies in the educational process of primary school.

The institution of higher education should not only provide the future teacher with knowledge, skills and abilities, but also turn the whole system of knowledge and skills into professional competencies.

Key words: *primary school, institutions of higher education, training of specialists, creative personality, pedagogical creativity, pedagogical skill, professional profile, qualities of a teacher.*